

УДК 330

Береславська О. І.,

доктор економічних наук, доцент Національного університету ДПС України

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕКОМЕНДАЦІЙ БАЗЕЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання щодо можливостей та необхідності впровадження рекомендацій Базельського комітету з нагляду в практичну діяльність банків України.

Ключові слова: *рівень капіталізації банків, Базель-II, Базель-III, ризики, статутний капітал, регулятивний капітал.*

В статье рассматриваются вопросы возможности и необходимости использования рекомендаций Базельского комитета по надзору в практическую деятельность банков Украины.

Ключевые слова: *уровень капитализации банков, Базель-II, Базель-III, риски, уставный капитал, регулятивный капитал.*

In the article the questions of possibility and necessity use recommendations the Basel committee are examined on a supervision in practical activity banks of Ukraine.

Keywords: *level of capitalization of banks, Basel-II, Basel-III, risks, charter capital, regulation capital.*

Постановка проблеми. Світова фінансова криза актуалізувала проблему недостатньої капіталізації банків. Сьогодні практично всі країни світу пред'являють банкам вимоги до підвищення рівня їх капіталізації, адекватного прийнятним ризикам, що сприятиме забезпеченню здатності банків компенсувати непередбачені збитки.

Банківська система України також відчуває суттєву нестачу капіталу. У вирішенні цієї проблеми першочерговими є питання освоєння сучасних підходів до підвищення рівня капіталізації банків й успішне впровадження досвіду розвинених країн із використання рекомендацій Базельського комітету. Реалізація міжнародних стандартів достатності капіталу банку відповідно до цих рекомендацій створить додаткові стимули для зростання капіталізації вітчизняної банківської системи. Це дозволить збільшити ефективність і прозорість банківського бізнесу, підвищить інтерес до нього стратегічних інвесторів, сприятиме подальшому розвитку банківської системи та її прискореній інтеграції у світове співтовариство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання нарощування та ефективного управління капіталом банку впродовж останніх десятиліть перебувають у центрі уваги зарубіжних і вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у теорію і практику регулювання капіталу банку зробили західні вчені: Дж. Р. Блізі, Д. Круз, Р. Брейлі, Д. Гарнер, А. Джосев, Т. Коха, Дж. Сінкі, Р. Міллер, К. Дж. Ван Хора. Серед українських науковців, чий науковий доробок розкриває окремі аспекти управління капіталом банку, потрібно виділити М. Алексеєнка, О. Барановського, О. Вовчак, М. Козоріза, В. Коваленко, В. Міщенко, А. Мороза, С. Науменкової, Л. Примостки, М. Савлука, Т. Смовженко, Н. Шелудько.

Незважаючи на велику кількість праць, у яких містяться ґрунтовні рекомендації щодо підвищення рівня управління капіталом банку, питанням імплементації рекомендацій Базель-II та Базель-III з урахуванням національних особливостей функціонування банків України не приділено належної уваги.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є оцінка перспектив і можливостей впровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду у практичну діяльність вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу. Світова фінансова криза негативно позначилася на банківській системі України. Банкрутство таких банків, як «Надра», «Укргазбанк», «Родовід», «Київ» тощо, засвідчило, що вітчизняна банківська система є вразливою до зовнішніх шоків і потребує суттєвого підвищення рівня її капіталізації.

Розуміючи те, що підвищення капіталізації банків є на сьогодні однією з найбільш важливих умов забезпечення стійкого функціонування вітчизняної банківської системи, у 2011 р. було прийнято закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків», що почав діяти з 2012 р. і яким передбачається збільшення статутного капіталу банків до 120 млн грн. На приведення статутних капіталів до цього рівня банки мають 5 років. Отже у 2016 р. статутний капітал будь-якого вітчизняного банку повинен дорівнювати 120 млн грн.

Не менш важливою умовою для ефективної роботи банків є величина його регулятивного капіталу. Основне призначення регулятивного капіталу банківської установи полягає в забезпеченні покриття різ-

них ризиків, які притаманні банківській діяльності. Водночас банки за допомогою регулятивного капіталу сприяють забезпеченню збереження банківських вкладів, підтримці фінансової стійкості та відповідного рівня довіри до банку, здійсненню ефективної та стабільної банківської діяльності.

Нагадаємо, Нацбанк України своєю постановою № 273 від 6.07.2010 р. зобов'язав банки до 1.01.2012 р. для здійснення нормальної роботи на банківському ринку збільшити розмір регулятивного капіталу до 120 млн грн. При цьому для отримання права роботи на валютному ринку банки повинні збільшити цей капітал до 180 млн грн. (постанова НБУ № 281 від 10.08.2005 р.). Банкам, у яких регулятивний капітал нижче вказаного рівня, дозволено було залучати вклади фізичних осіб у межах обсягу залучених вкладів фізичних осіб на дату набрання чинності постанови № 273.

Варто зауважити, що така пильна увага до проблеми достатності власного капіталу банків пояснюється тим, що капітал вітчизняних банків все частіше перестає виконувати покладені на нього функції: захисну, операційну та регулюючу.

Невиконання захисної функції підвищує ймовірність банкрутства фінансової установи. Порушення операційної та регулюючої функцій стримує банк у проведенні заходів щодо розвитку власної ресурсної бази, інформаційного забезпечення діяльності, а також обмежує банк у формуванні довгострокових активів, насамперед, довгострокових кредитів, які мають видаватися за рахунок довгострокових пасивів, в тому числі і за рахунок капіталу.

В Україні на сьогодні величина власного капіталу банків регулюється відповідними нормативними актами Національного банку України (НБУ), в основу яких покладено рекомендації Базель-І¹ за двома аспектами: інституційним – встановлення мінімальних вимог до розмірів статутного та регулятивного капіталів (Н1), і в аспекті співвідношення капіталу та ризиків банку – нормативи адекватності регулятивного та співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (нормативи Н2 і Н3) [1].

Якщо звернутися до статистики, то сукупний розмір власного капіталу банків України у 2012 р. зріс на 9,5% і становив 170,2 млрд. грн. Проте розмір власного капіталу і надалі продовжує бути меншим за статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України. Поряд з цим розмір регулятивного капіталу у 2012 р. порівняно із 2011 р. зріс на 0,25%, але на відміну від власного капіталу був більшим за розмір статутного капіталу банків.

Зауважимо, що кожний четвертий український банк, що входить у число великих і найбільших, за підсумками 2012 р. не зміг досягти перевищення регулятивного капіталу над статутним, в той час, як статтею 32 закону «Про банки і банківську діяльність» забороняється допускати перевищення обсягів статутного капіталу над регулятивним. Це пояснюється тим, що вітчизняні банки мають проблеми з кредитними портфелями. Адже в результаті неповернення кредитів банк змушений формувати резерви, що веде до зменшення основного і, як наслідок, регулятивного капіталу.

Асоційоване членство України в ЄС, підписання якого очікується у листопаді 2013 р., передбачає швидку інтеграцію банківської системи України до європейського співтовариства. Це зумовлює потребу максимального наближення методичних підходів оцінки достатності капіталу до Базельських рекомендацій. У зв'язку з цим вкрай необхідною стає адаптація української регуляторної та корпоративної банківської практики до положень документів «Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу: нові підходи (Базель-ІІ²) та «Глобальні регуляторні підходи для банків та банківських систем» (Базель-ІІІ³) з урахуванням національних особливостей розвитку й функціонування банківської системи.

¹ Рекомендації Базель-І зводяться до такого: 1) співвідношення між капіталом банку та його активами, зваженими на коефіцієнт кредитного ризику, не повинно бути меншим 8%; 2) капітал банку складається з основного та додаткового; 3) банки повинні підтримувати капітал на достатньому рівні та використовувати його для покриття кредитного ризику, який оцінюється за допомогою використання вагових коефіцієнтів ризику.

² Рекомендації Базель-ІІ передбачають для банків три компоненти: 1) встановлення мінімальних вимог до величини власного капіталу; 2) проведення процедури наглядового аналізу; 3) дотримання ринкової дисципліни (розкриття інформації перед громадськістю про склад капіталу і прийняті ризики, на підставі якої клієнти банку та експерти могли б сформувати власну думку про достатність капіталу і рівень його надійності). Рекомендаціями вводиться трьохрівневе регулювання достатності капіталу. У рекомендаціях Базеля ІІ містяться два принципово різних, альтернативних підходи до розрахунку кредитного ризику – «стандартизований підхід» та «підхід внутрішніх рейтингів». Кожен із них, своєю чергою, поділяється на два альтернативних варіанти: стандартизований – на спрощений та загальний, а внутрішніх рейтингів – на фундаментальний та поглиблений.

³ Ключові положення рекомендацій Базель-ІІІ полягають у підвищенні вимог до якості і прозорості формування капіталу банків, а саме: 1) капітал 1-го рівня формується лише із використанням звичайних акцій та нерозподіленого прибутку; 2) капітал 2-го рівня формується відповідно до зміни умов створення загальних резервів на покриття збитків за кредитами та переоцінки основних засобів і майна, що перебувають у заставі; 3) капітал 3-го рівня зменшується, а в майбутньому повністю виводиться зі складу банківського капіталу. Крім цього, вводиться заборона на використання гібридного капіталу для формування капіталу 1-го та 2-го рівнів, оскільки він формується за допомогою специфічного набору цінних паперів, що мають не завжди високий ступінь надійності [2].

Основні етапи реалізації рекомендацій Базель-II задекларовано в Листі НБУ від 30 грудня 2004 р. № 42-412/4010-13749, в якому пропонується впровадження рекомендацій у зворотному порядку – від третьої до першої. Так, впровадження рекомендацій: щодо дотримання ринкової дисципліни планувалося здійснити до 2007 р.; щодо проведення процедури наглядового аналізу – до 2008 р.; щодо встановлення мінімальних вимог до величини капіталу: кредитний ризик – стандартизований підхід, а також операційний ризик – підхід базового індикатора – до 2010 р. При цьому встановлення мінімальних вимог до величини капіталу: операційний ризик – стандартизований підхід планується реалізувати до 2015 р., а кредитний ризик – внутрішній рейтинг – до 2020 р.

Проте до сьогодні фактично розроблено та рекомендовано банкам для впровадження тільки декілька нормативно-правових актів стосовно формування систем ризик-менеджменту банків. Щодо конкретних заходів наближення вітчизняної банківської практики до положень першої компоненти Базель-II, то їх ще не було вжито.

В Україні відсутнє відповідне правове поле щодо системного впровадження концепції оцінювання та управління системними й індивідуальними ризиками банків на макро- і мікро- рівнях. Крім цього, більшість із наведених у рекомендаціях Базель-II методик розраховані на країни з розвинутою економікою, які мають гнучкий валютний курс та ефективно діючі фондові ринки. Актуальним питанням для України також залишається створення та функціонування рейтингових агентств і використання їх оцінок.

Отже, імплементація рекомендацій Базель-II у практичну діяльність вітчизняних банків, перш за все, потребує розробку нормативно-правових актів, а також вирішення регуляторних, інституційних й методологічних питань. Також необхідне комплексне застосування методів адаптації рекомендацій на рівні корпоративного управління конкретних банків в напрямі належної організації процедур оцінки й управління ризиками та забезпечення відповідного рівня їх капіталізації.

Подолання наслідків фінансової кризи у банківському секторі різних країн світу стимулювало розробку та впровадження нових міжнародних стандартів управління капіталом – рекомендації Базель-III. Розвинені країни почали використовувати ці рекомендації для оцінки системного ризику банків та запобігання їх проявам. Зрозуміло, що в Україні, банківська система якої керується рекомендаціями Базель-I, реалізація положень Базель-III можлива в далекій перспективі. Тому вплив Базель-III на діяльність українських банків щодо управління капіталом експерти прогнозують як незначний, оскільки рекомендації впроваджуються добровільно й передбачають поступовий перехід, а НБУ наразі ще тільки розпочав впровадження положень Базель-II.

Однак опосередкований вплив рекомендацій Базель-III все ж відбуватиметься через механізм формування та використання банківського капіталу банками-представниками великих транснаціональних банків, які знаходяться на території України, а також прийнятого монетарними органами влади політичного курсу щодо впровадження положень Базель-III.

Безумовно, необхідність впровадження стандартів Базель-III для забезпечення банківської системи від наступних фінансово-економічних криз не викликає жодного сумніву. Проте постає питання щодо доцільності впровадження цих стандартів у повному обсязі, або лише їх частини. Якщо слідувати всім вимогам нових базельських стандартів, то чи це не перевищить ступеня допустимого ризику для вітчизняної банківської системи? На думку фахівців, ймовірно кращим варіантом для української банківської системи є часткове впровадження вимог Базельського комітету з врахуванням усіх особливостей банківського сектора України [3, с. 126].

Останньому на сьогодні притаманні певні негативні особливості, такі як: нестабільність системи в цілому, низька якість кредитного портфеля, високий рівень ризиків та недостатня капіталізація. Крім того, українська банківська система потребує постійного збільшення залучених і розміщених коштів, що є джерелом виникнення ризиків банкрутства.

Управління фінансовими ресурсами банку в контексті рекомендацій Базельського комітету розглядається, як зазначалося вище, з погляду впровадження нових стандартів до обсягів капіталу. Разом з тим, на думку Українського кредитно-банківського союзу, важливішим для вітчизняних банків є виконання нормативу адекватності регулятивного капіталу, а не досягнення відповідності мінімальним розмірам статутного капіталу, як це передбачає Базель-III. За даними НБУ, на початок 2012 р. норматив адекватності регулятивного капіталу в Україні становив 18,9%, в той час, як нормативними документами передбачено величину цього показника на рівні 8% і 10%. Тобто нормативне значення адекватності регулятивного капіталу практично у два рази перевищує встановлене. Крім того, Базельським комітетом визначено, що власний капітал банків має становити 8% активів, тоді як по банківській системі України це співвідношення в середньому становить 13,45% (по банках I групи – 14,67%, II групи – 14,11%, III групи – 12,87%, IV групи – 17,76%), а співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів знаходиться на рівні 16,93% [4].

Прив'язка регулятивного капіталу до статутного дає додаткові повноваження НБУ, який може зобов'язати банки підвищити резерви, що неминуче спричинить падіння регулятивного капіталу. А це, своєю чергою, дозволить НБУ застосувати різноманітні санкції, у тому числі – введення тимчасової адміністрації.

Зазначимо, що відповідно рекомендацій Базель-II щодо обсягів статутного капіталу, банкіри змушені залучати субординовані борги, що є платним і недешевим ресурсом для банківської системи. До того ж за користування субкредитами банк повинен сплачувати відсотки, що нівелює економічний ефект від впровадження норми, оскільки банки позбавляються можливості збільшувати статутний капітал за рахунок рекапіталізації прибутку.

У світлі боротьби за фінансові ресурси та новітніх вимог Базельського комітету проблему недостатньої капіталізації окремих банків частково можна було б вирішити за рахунок механізмів реструктуризації, а саме злиття та поглинання банків. Проте такий крок є дієвим лише на локальному рівні, оскільки він не призведе до змін у загальній структурі капіталу банківської системи, відбудеться лише його реструктуризація в межах її окремих суб'єктів.

Механізми реструктуризації вже давно успішно використовуються банками європейських країн. Та просте копіювання закордонного досвіду і підходів до реструктуризації є недоречним, адже специфіка кожної держави вимагає використання особливих механізмів її здійснення. Тому на перший план виходить порівняння діючих банківських систем та рівнів допустимих ризиків.

Отже, зараз для України актуальними залишаються питання, яким чином у найбільш короткі терміни реалізувати рекомендації Базель-II, максимально враховуючи при цьому можливості та інтереси вітчизняної банківської системи зокрема, та економіки в цілому. Так, деякі експерти зазначають, що для нашої держави найбільш адекватними сучасному рівню розвитку її банківської системи є більш прості методики Базель-II (зокрема ті, які пропонуються у вигляді спрощеного стандартизованого підходу), оскільки вони не потребують ні значних змін методологічної бази, ні істотних інвестицій з боку банків. Також це пояснюється відсутністю технічних можливостей застосовувати більш складні підходи у зв'язку з недостатністю відповідних даних за багаторічний період (для кредитного та операційного ризиків) або елементів ринкової інфраструктури (для кредитного та ринкового ризиків). Але використання спрощеного стандартизованого підходу для вітчизняних банків має також свої недоліки [6]. Головними з них є відсутність, як зазначалося, ефективно працюючих рейтингових агентств та наявність досить великої кількості банків з іноземним капіталом на внутрішньому ринку.

У зв'язку із задекларованими НБУ намірами перейти в майбутньому до нагляду на основі вдосконалених методів оцінки достатності капіталу, у банків виникає необхідність розпочати підготовку до цього процесу вже зараз, оскільки час плине швидко, а обсяги робіт є значними. В цьому контексті варто відзначити, що імплементація рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду буде можлива у разі вирішення таких проблем у банківській системі України:

1) підвищити інформаційну прозорість, оскільки недостатній обсяг статистичних даних по втратах внаслідок дії кредитних, операційних та ринкових ризиків (зокрема, дані з моніторингу фінансового стану і дефолтах, деталізована інформація по контрагентах, категоріях кредитного ризику, терміновості; дані з динаміки процентних ставок, ринкових вартостей товарів, валютних та фондових цінностей тощо) не дає можливостей у повному обсязі оцінити рівень ризиків;

2) сформувані загальні підходи до вибору методів оцінки достатності капіталу для покриття ризиків та їх адекватності видам та умовам діяльності конкретної банківської установи. Великі банки зі складними операціями у зв'язку з вимогами Базель-II повинні будуть використовувати модель економічного капіталу, але для інших банків це зовсім не обов'язково. Це означає, що не існує єдиного об'єктивно правильного процесу оцінки ризиків і капіталу, який би був універсальним для будь-якого банку;

3) посилити інформаційну насиченість ринку банківських послуг. У зв'язку з цим виникає необхідність у стандартизованих підходах до мінімального розкриття інформації. Практика свідчить, що та звітність, яка публікується в офіційних джерелах, є недостатньою для визначення рівня ризиковості банку;

4) визначити джерела фінансування витрат, пов'язаних з впровадженням рекомендацій Базель-II. Йдеться про обсяг одноразових та регулярних витрат для дотримання положень Базельського комітету. На думку експертів, у розвинених країнах витрати на такі цілі можуть становити від 0,1 до 1% розміру активів кредитних установ. Тобто навантаження на банки може виявитися дуже суттєвим, навіть, за умови, якщо в Україні ці суми будуть значно меншими;

5) створити умови для використання сучасних систем управління ризиками. Адже неготовність банків до впровадження сучасних систем управління ризиками стане на заваді для впровадження рекомендацій Базель-II [5].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що банківська система України стоїть на порозі великих інституційних та організаційних змін, до яких необхідно підготуватися з метою переходу до нової епохи глобальної конкуренції. Тому надзвичайно важливо ідентифікувати всі наявні або можливі проблеми та загрози для швидкого їх вирішення.

Література:

1. Ковальчук О. В. Особливості застосування методики визначення економічного капіталу банку та розрахунку його величини під окремі види ризиків / О. В. Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4–9.
3. Швець Н. Р. Найважливіші передумови ефективного банківського нагляду / Н. Р. Швець // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 1 (7). – С. 123–128.
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dw.de>.
6. Школьник І. О. Базель II: Основні складові та їх характеристика / І. О. Школьник, О. В. Люта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.